

Sosyal Bilimciler için Word’de “Dizin” Hazırlama

Indexing with Word for Social Scientists

Selçuk ÇIKLA*

Öz

“Dizin”ler bilimsel çalışmaları daha kullanışlı hale getiren bölümlerdir. Ancak Türkiye’de tez veya kitap olarak karşımıza çıkan çalışmaların çoğunun dizinden yoksun olduğu bir gerçektir. Bu yazıda sistemli bir şekilde ortaya konan ayrıntılar; hem araştırmacıların dizin hazırlarken zaman kazanmasını, hem de sosyal bilimler alanında çalışan ve dizin hazırlama konusunda bilgi ve tecrübesi olmayan araştırmacıları dizin hazırlamaya teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmacılar bu yazıda sunulan ayrıntıları dikkate aldıklarında zaman kaybına uğramadan/kolaylıkla eserlerinin dizinlerini kendileri hazırlayabilecek duruma gelmiş olacaktırlar.

Anahtar sözcükler: Sosyal bilimler, Kitap indeksleri.

Abstract

Indexes are the parts that make scientific studies more practical. It's noticeable that in Turkey, most of the studies in the form of books or thesis lack indexes. The details given systematically in this paper aim to help general researchers save time while compiling indexes and lead those who work in the field of social sciences and who don't have enough knowledge and experience in this area to compile indexes. If researchers take the details presented in this paper into consideration, they will be able to compile indexes in their works easily, without losing much time.

Keywords: Social sciences, Book indexing.

Giriş

Sosyal Bilimler alanında yazılan tez veya kitaplar için hazırlanan dizinlerin, ortaya konan eserin çok önemli bir açığını kapattığı tartışma götürmez. O eseri inceleyen veya okuyan bir kişinin aradığı bir özel adın eserin hangi sayfalarında geçtiğini hızlı bir biçimde bulabilmesi büyük bir zaman kazancı anlamına gelir. Tez veya kitap yazarının birkaç gününü almakla birlikte,

*Dr.; Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni; Samsun Milli Piyango Anadolu Lisesi Cumhuriyet Mahallesi Kısakürek Sokak No:16 Türkiş Samsun (scikla@yahoo.com).

binlerce kişinin araştırmaları için başvurdukları takdirde, bu eserin dizini sayesinde kazanacağı zaman çok daha büyük olacaktır.

Tez veya kitap yazarlarının, birçoğunun eserlerine dizin hazırlama konusunda pek de istekli olmadıkları gözlenmektedir. Bu isteksizliğin en önemli nedenleri arasında bazı araştırmacıların dizin hazırlamayı gereksiz bir eylem olarak algılaması veya Word'de dizinin nasıl hazırlanacağını bilmemesi yer almaktadır. Eseri için dizin hazırlamaya karar veren bir araştırmacının daha işin başında karşılaştığı bazı sorunlar da, onu dizin hazırlama eyleminden uzaklaştıran diğer önemli bir etmendir.

Gerçekten de dizin hazırlama konusunda hiçbir bilgisi veya deneyimi olmayan bir araştırmacı için fazla zahmet çekmeden ve zaman harcamadan dizin hazırlamak pek cazip bir eylem olarak görülemez. Ancak üzerinde birkaç yıl çalışılan eserin daha kullanışlı olmasını arzulayan her yazar veya araştırmacının sadece birkaç günlük sabrı ve gayretiyle bu sorunun üstesinden kolaylıkla gelinebilir. Bu sabır ve gayret döneminin sonunda son şeklini alan dizin hem eserin önemli bir noksanını gidermiş, hem de eser, yazar ve okurları için çok daha faydalı hale gelmiş olacaktır.

Eseri için dizin hazırlama zahmetine kendisi girmeyen bir araştırmacı, dizinin yayımcı kuruluş tarafından hazırlanmasını isteyebilir ve sorunu bu yolla çözebilir. Ancak eserine, ilk harfinden son noktasına kadar, kendisi dışında herhangi bir şahsın (düzeltme kontrolleri hariç) müdahalesini arzu etmeyen bir araştırmacının dizini de kendisinin hazırlamasından başka çare yoktur muhakkak. Bu durumda araştırmacının yapacağı ilk iş, eğer dizin hazırlamayı bilmiyorsa, dizin konusunda bilgisi olan bir kişiden yardım almak veya kendi kendine deneme-yanılma yoluyla karşılaştığı sorunların üstesinden gelmeye çalışmaktan başka bir şey olmayacaktır. Yalnız her iki durumda da araştırmacının arzu edilmeyecek derecede zaman kaybına uğrayacağı kesindir. Bu nedenle yaklaşık 1-2 günde hazırlanabilecek olan dizinin son şeklini alması belki de 4-5 gün veya daha fazla sürebilecektir.

Bu yazıda -dizin hazırlama konusunda- sistemli bir şekilde ve birer birer ortaya konacak olan ayrıntılar hem araştırmacıların dizin hazırlarken zaman kazanmasını hem de daha çok araştırmacıyı dizin hazırlamaya yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Yalnız burada ayrıntılara geçmeden önce birkaç açıklama yapmak yararlı olacaktır.

- Bu yazıda anlatılacak olanları kullanmak suretiyle, genel anlamda her sosyal bilimci, eseri için kolaylıkla dizin hazırlayabilecek duruma gelebilir.
- Bu yazı Office 2000 dikkate alınarak hazırlanmıştır.
- Word kitaplarında ve Başlat-Yardım mönüsünde dizin ile ilgili çok

yetersiz bilgiler bulunmakta, bu nedenle de buralardaki bilgiler dizin hazırlama noktasında kişiye hemen hemen hiçbir kolaylık sağlamamaktadır. Bu açıdan, bu yazı, dizin hazırlamak isteyen, ancak bu konuda yetersiz olan kişiler için yol gösterici olacaktır.

- Araştırmacılar sunacağı maddeler üzerinde çalıştıktan sonra, karşılaştıkları farklı durumlar için kendileri çözüm üretebilecek duruma da gelmiş olacaklardır.

Word'de Adım Adım Dizin Hazırlama

A. Dizin'e Başlamadan Önce Yapılması Gerekenler

1. Sosyal bilimciler genellikle sadece eser, şahıs ve yer adları gibi özel adlar için dizin hazırlarlar. Bu nedenle dizinde yer alması istenen özel adların teker teker belirlenmesi gerekmektedir. Bu belirleme işlemi tez veya kitaba son nokta konduktan sonra yapılmalıdır.** Aksi takdirde, metnin son şekli verilmeden hazırlanıp bitirilen bir dizinde, dizin bitirildikten sonra metne yazılan yeni özel adlar dizinde yer almazlar. Böyle bir uygulamada, yani dizinin, eserin yazım işlemi sürerken yapılması durumunda, her özel adın geçtiği yerde özel adı unutmamak gayesiyle özel ad dizine eklenirse, sık sık çalışmanın kesintiye uğraması kaçınılmaz olacaktır.

Ayrıca örneğin -aşağıda dizine işaretleme ve ekleme işlemleri izah edilecek- "Servet-i Fünûn" kelime grubunu dizine ekledikten sonra eserin yazımına devam eder ve bu kelime grubunun geçtiği yeni cümleler yazarsak, bu en son yazdığımız Servet-i Fünûn'ları tekrar tek tek (veya Servet-i Fünûn kelime grubunu "Tümünü İşaretle" şeklinde tekrar) işaretlemek gerekecektir. Böyle bir işlem dizinde sorun yaratacaktır. Bu ifadeler, dizinin mutlaka eserin son şeklini aldıktan sonra yapılması gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır.

2. Dizin işlemine başlamadan önce, dizine konacak özel adlar, metin satır satır gözden geçirilerek tespit edilmelidir. Bu tespit edilenler bir başka word belgesine veya bir kağıda tek tek yazılmalıdır. Özel adları dizine eklerken bu ayrı belgeden teker teker bakarak bunları sırayla dizine eklemelidir. Böylece hemen hemen hiçbir özel ad gözden kaçmayacaktır.

3. Dizini hazırlanacak metin açıkken Araçlar menüsünde Özelleştir seçeneğini tıklamalı. Açılan Özelleştir penceresinde yer alan Komutlar sekmesindeki Kategoriler'de Görünüm maddesini tıkladığımızda, karşımıza çıkan komutlardan "Tümünü Göster" simgesini "¶" fareyle tutup yukarıdaki Araç Çubukları'nda uygun bir yere taşıyıp yerleştirmelidir. Bu simgenin Araç

** Metne son şeklini verdikten sonra dizin hazırlamaya başlamak son derece önemlidir. Tez veya kitap son şeklini almadan dizine girmesi düşünülen özel adların tespit edilmeye başlanması doğru bir yaklaşım değildir.

Çubukları'na taşınmasındaki amaç, işaretlemeler başladıktan sonra gerektiğinde metni eski görünümüne getirmekte bu simgenin kullanılmasıdır.

B. Dizin İşlemlerinin Yapılması

4. “¶” Tümünü Göster simgesini Araç Çubuğu'na yerleştirdikten sonra metin açıkken Araçlar'da Özelleştir-Komutlar-Kategoriler-Ekle'de şu iki öğeyi de Araç Çubuğu'na taşımakta fayda vardır: “Dizin ve Tablolar”, “Dizin Ögesi İşaretle”.

Aslında bu iki öğeden herhangi biri de sizin istediğiniz bir özel adı dizine eklemeniz için yeterlidir. Dilerseniz bu iki öğeden istediğiniz birini taşıyabilir ve diğerini kullanmadan da dizin işlemlerinizi yapabilirsiniz.

a. Eğer “Dizin ve Tablolar” komutunu kullanmayı tercih ederseniz herhangi bir özel adı dizine eklemek istediğinizde önce dizine eklemeyi düşündüğünüz özel adı (shift + sağ veya sol ok) yardımıyla seçmelisiniz. Seçme işleminin ardından fareyle Araç Çubukları'na aldığınız Dizin ve Tablolar'ı tıklamalısınız. Böylece önünüze Dizin ve Tablolar penceresi gelecektir. Bu pencerede yer alan Dizin sekmesindeki Girdi İşaretle'yi tıkladığınızda bu sefer de önünüze Dizin Girdisi İşaretle penceresi gelecektir. Bu pencerenin “Asıl Girdi” başlığı altında az önce seçtiğiniz özel adın yazılı olduğunu göreceksiniz. Bu pencerenin altında yer alan “İşaretle” komutunu tıkladığınızda dizin programı sadece o sayfadaki -seçtiğiniz- özel adı işaretler, “Tümünü İşaretle” komutunu tıkladığınızda ise program bütün metni tarayarak seçtiğiniz özel ad hangi sayfalarda geçiyorsa bütün sayfalardaki özel adları işaretler.

Bu anlatılanları bir metinde üç-beş sözcük üzerinde uyguladıktan sonra metnin en sonuna gelip imlecin yanıp söndüğü yerde bir “Dizin Tablosu” oluşturabiliriz. Bunun için Araç Çubuğu'na taşıdığınız Dizin ve Tablolar mөнüsünü tıkladıktan sonra ekrana gelen pencerede “Sağa Hizalı Sayfa Numaraları”nı işaretlemeli, “Sekme Öncüsü”, “Biçimler”, “Tür”, “Sütunlar” ve “Dil” seçeneklerinde istediğiniz seçimleri yapmalısınız. Ardından “Tamam” komutuna tıkladığınızda işaretlediğiniz özel adların Dizin'inizde yer aldığını göreceksiniz. (“Alan Güncellemesi” için 11. maddeye bakınız.)

b. (a) maddesinde olduğu gibi “Dizin ve Tablolar”ı değil de, “Dizin Ögesi İşaretle” mөнüsünü kullanmak isterseniz bunun kullanımın sizin için daha pratik olduğuna şahit olmakta gecikmezsiniz. Bu mөнü, karşımıza “Dizin Girdisi İşaretle” penceresini çıkardığı için seçtiğimiz özel adların daha çabuk işaretlenmesini sağlayacaktır.

5. Dizin'e ekleme işlemleri sırasında bazı özel adların standart olmadığı dikkatinizi çekebilir. Böyle farklı şekillerde yazmış olduğunuz özel adın dizine

eklenmesinde sorun yaşamamak için, ayrıca bu özel adı farklı formatlarda işaretlemekten kaçınmak için “standartlaştırma” yapmalısınız. Böyle durumlarda yapılabilecek iki işlem vardır:

a. Söz gelişi bir özel adımız metnimizde bir-iki harf değişikliğiyle üç farklı şekilde geçiyor olsun: Halid Ziya, Halit Ziya, Halit Ziyâ. Böyle bir durumda özel adlar tek bir şekle getirilebilir: Halit Ziya gibi.

b. Metinde geçen Halid Ziya ve Halit Ziyâ özel adları eğer başka yazarlardan yapılan alıntılarda geçiyorsa, böyle bir durumda da:

1. Halit Ziya, Halid Ziya ve Halit Ziyâ özel adlarının üçü de ayrı ayrı “Tümünü İşaretle” komutuyla dizin girdisi olarak işaretlenmelidir.

2. Seçtiğimiz özel adın farklı yazımlarının dizin girdileri “Tümünü İşaretle” komutuyla işaretlenince şöyle yapılar oluşacaktır:

Halit·Ziya {·XE·”Halit·Ziya”·}

Halid·Ziya {·XE·”Halid·Ziya”·}

Halit·Ziyâ {·XE·”Halit·Ziyâ”·}

İşte bu farklı yapıları metnimizin sonundaki Dizin’de tek bir şekilde göstermek istediğimizde, yani metinde geçen Halid Ziya ve Halit Ziyâ’ları Halit Ziya adı altında toplamak istediğimizde parantez içlerindeki Halid Ziya’ların “d”lerini “t” ve Halit Ziyâ’ların “â”larını da “a” şeklinde değiştirmeliyiz. Bu uygulamayı bütün metinde gerçekleştirdiğimizde standartlaştırma da başarılı bir şekilde sonlandırılmış olacaktır.

6. Bu duruma ek olarak bir de metinde bazı yerlerde “Halit Ziya”, bazı yerlerde de “Halit Ziya Uşaklığı” adları geçebilir. Metinde Halit Ziya ve Halit Ziya Uşaklığı’lar için sadece “Halit Ziya” adını “Tümünü İşaretle” komutuyla işaretlediğimizde Dizin’de Halit Ziya adının hangi sayfalarda geçtiği görülecektir. Söz gelişi metnimizde “Halit Ziya Doğru” adında bir başka özel ismin geçtiğini farz edelim. Bu durumda Dizin’de yer alan Halit Ziya’ların hangi Halit Ziya olduğu birbirine karışacaktır. Bu karışıklığı önlemek için metinde “Tümünü İşaretle” komutuyla işaretlenen Halit Ziya’ların parantez içlerine şöyle bir uygulama yapmak gerekecektir:

1. Metinde Halit·Ziya{·XE·”Halit·Ziya”·}·Uşaklığı şeklinde görülen işaretlenmiş girdinin Halit·Ziya{·XE·”Halit·Ziya·(Uşaklığı)”·}·Uşaklığı şekline getirilmesi;

2. Metinde Halit·Ziya{·XE·”Halit·Ziya”·}·Doğru şeklinde görülen işaretlenmiş girdinin de

Halit·Ziya{·XE·”Halit·Ziya·(Doğru)”·}·Doğru şekline getirilmesi durumunda karışıklık önlenmiş olacaktır. Bu uygulama bütün metinde yapılmalıdır.

7. Metninizin birkaç roman üzerinde hazırladığınız bir inceleme olduğunu düşünün. Metninizde iki adet Cemil Bey geçiyor olsa, bu durumda da 6. maddede anlatılan uygulamayı yapmak gerekecektir. Cemil Bey'lerden birisi *Son Yıldız*, diğeri de *Genç Kız Kalbi*'nde geçiyor olsun. Metinde geçen her bir Cemil Bey'in hangi romandaki Cemil Bey olduğunu tespit edip aşağıda görüldüğü gibi bir uygulama yapmalıdır:

Söz gelişi metninizin 25. sayfasındaki Cemil·Bey{·XE·"Cemil·Bey"·} *Son Yıldız* romanında geçiyorsa, bu dizin girdisinin parantez içine (Son Yıldız) ifadesini Cemil·Bey{·XE·"Cemil·Bey·(Son·Yıldız)"·} şeklinde yerleştirmeliyiz.

Aynı şekilde metninizin 64. sayfasındaki Cemil·Bey{·XE·"Cemil·Bey"·} işaretli girdisindeki Cemil Bey de *Genç Kız Kalbi* romanında geçiyorsa, (Genç Kız Kalbi) ifadesini de görüldüğü gibi Cemil·Bey {·XE·"Cemil·Bey·(Genç·Kız·Kalbi)"·} şeklinde parantez içine yerleştirmeliyiz.

8. Metnimizde bazı yerlerde "Daudet", bazı yerlerde de "Alphonse Daudet" adları geçsin. Bu iki ad da aynı kişiyi karşıladığı için "Daudet"leri de parantez içinde "Alphonse Daudet" olarak vermek mümkün. Yani Daudet {·XE·"Daudet"·} olarak işaretlenen girdiyi Daudet{·XE·"Alphonse·Daudet"·} şekline getirmek daha faydalı olacaktır.

9. Metninizde geçen "Felatun Bey ile Rakım Efendi" romanının adı dizine işaretlendikten sonra, söz gelişi metinde "Felatun Bey" roman adı olarak değil de kişi adı olarak tek başına başka bir sayfada geçiyorsa, bu özel ad (Shift + sağ veya sol ok) yardımıyla seçilip "Tümünü İşaretle" olarak değil, "İşaretle" komutuyla işaretlenmelidir. Aksi takdirde "Felatun Bey" maddesi "Felutun Bey ile Rakım Efendi" maddesindeki Felatun Bey'leri de sayacak ki buna hiç gerek yok.

10. Dizine eklenen özel adların bütününün veya metinde onlarca yüzlerce defa geçen bir adın hepsinin pratik bir şekilde nasıl silineceğine dair bir bilgiye ulaşmış değilim. Ancak dizine eklenen özel adları tek tek silmek mümkündür. Bunun için şu işlemi yapmak gerekir:

Söz gelişi «Halit·Ziya{·XE·"Halit·Ziya"·}» örneği metninizin 16. sayfasında geçsin. Buradaki XE harflerini "Backspace" veya "Delete" tuşları yardımıyla silmeniz durumunda Dizin'iniz bu sayfadaki girdiyi göstermeyecektir. Yani bir işaretli girdiyi silmek istediğinizde parantez içlerindeki XE harflerini silmeniz yeterli olacaktır.

11. (4. a.)'nın ikinci paragrafında anlatıldığı üzere metnin sonunda Dizin Tablosu'nu oluşturduktan sonra, dizine ekleme işlemlerine devam ettiğinizde, dizine daha sonradan eklediğiniz yeni girdileri Dizin Tablosu'nda göstermek için "Alan Güncellemesi" yapmalısınız. Bunun için metnin en sonunda oluşturduğunuz Dizin Tablosu'nun üzerine gelerek farenin sağ tuşunu tıkla-

malısınız. Açılan mönüdeki “Alanı Güncelleştir” komutunu tıkladığınızda yaptığınız son eklemeler de Dizin’in içine yerleştirilmiş olur.

12. Metinde işaretlenen bir özel ad otomatik olarak dipnotta da işaretlenmekte, aynı şekilde dipnotta tümü işaretlenen bir özel ad da metinde otomatik olarak işaretlenmektedir. Bu durumda gereksiz gördüğünüz dipnottaki işaretli girdileri silebilirsiniz.

13. Planlarınız doğrultusunda yapılması gerekenleri yaptığınıza kanaat getirdikten sonra son bir kontrol yapmak şarttır. Bu kontrol sırasında bazı uygulamaları gereksiz görebilir veya bazı yanlış uygulamalar tespit edebilirsiniz. Söz gelişi bir roman adı olan “Eylül” aynı zamanda bir ay adı olduğu için dipnotlarda makale tarihlerinde yer alan Eylül’ler de işaretlenmiş olabilir.

14. Kaynakçayı, “Dizin”e son şekli verildikten sonra metne yerleştirmelidir. Aksi takdirde bazı özel adlar kaynakçada da işaretlenmiş olacak ki, buna hiç gerek yoktur.

15. Bu maddelerde anlatılanları dikkatli bir şekilde uyguladığınızda, karşılaştığınız bazı sorunları kendiniz kolaylıkla çözebilecek duruma da gelmişsiniz demektir.